

לשון הרע לתועלת

האם מותר לומר לשון הרע לתועלת, כלומר בכדי למנוע נזק? ואם כן, מהם הגדרים של ההיתר?

שאלה זו נשאלת פעמים רבות, כאשר רוצים לתקן עוולות (רואים אדם כלשהו שפשע כלפי חברו; רואים מורה שהתנהג שלא כשורה עם תלמידיו; רואים חבר לעבודה שמתנהג שלא כשורה וכדומה) וגם כאשר רוצים לברר פרטים לצורך שותפות או שידוך וכדומה. ננסה לבאר דין זה ואת גדריו, לפי שלעתיים הדבר מותר לכתחילה ואף עשוי להיחשב למצווה, ולעתיים הוא איסור תורה.

מקורות להיתר הדיבור לתועלת

הגמרא בבבא בתרא (לט ע"א) דנה בערעור על חזקה. אם אדם מערער בפני אנשים ואומר להם שפלוני יושב בשדהו, הרי שהדבר עשוי לבטל את חזקתו של היושב כעת בקרקע (אם הדבר אירע בתוך שלוש שנים לשיבתו בקרקע). בגמרא מובאת מחלוקת האם צריך למחות ולערער בפני שנים או דווקא בפני שלושה. הגמרא אומרת שהדעה הסבורה שיש צורך בשלושה מתבססת על דיני לשון הרע¹:

לימא, בדרבה בר רב הונא קא מיפלגי, דאמר רבה בר רב הונא: כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא - לית בה משום לישנא בישא; ומ"ד בפני שנים - לית ליה דרבה בר רב הונא, ומ"ד בפני ג' - אית ליה דרבה בר רב הונא!

בגמרא מבואר שכל דבר שנאמר בפני שלושה אין בו משום איסור לשון הרע. מדוע?
הרשב"ם שם מפרש:

ומ"ד בפני ג' אית ליה דרבה בר רב הונא - דבג' הוי גלויי מילתא ולא בתרי הלכך בפני ב'

¹ למסקנה אומרת הגמרא שכולם מסכימים לכלל זה של לשון הרע בפני שלושה, ונחלקו רק בדין מחאה, האם מחאה שלא בפניו היא מחאה, עיי"ש.

לא היא מחאה דלא עבידא לאיגלוויי. כן נראה שיטה זו בעיני ועיקר...
 ולקמן נמי מוכח דמאן דבעי גלויי מילתא במחאה בעי שלשה והכי היא מסקנא
 דשמעתא.
 וכל רבותינו מפרשים דגבי מחאה נמי לשון הרע איכא דקאמר פלניא גזלנא הוא והלכך
 לרבה בר רב הונא אי מתאמרא קמי תרי לא הוי מחאה משום דאית בה משום לישנא
 בישא ולא יאמרו לו למחזיק.
 ולא מילתא היא דלא דמי ללשון הרע כלל דעיקר מחאה היינו משום דבעינן שיבא הדבר
 לאזניו של מחזיק ומצוה היא לומר לו כדי שיזהר בשטרו ולכך תקנו למערער שימחה
 בפני עדים כדי שיוציאו את הקול תדע דהיכא דאמר להו לא תפיק לכו שותא לא היא
 מחאה.

הרשב"ם סבור שאין כאן לשון הרע כלל, כיוון שמדובר על דיבור לשון הרע לתועלת.
 מטרת דיבור זה היא להביא לכך שבעל השדה האמתי יזכה בשדהו, וטוב שהדבר יתפרסם
 גם עבור היושב בשדה (שנחשב כעת לגולן), כי אם הוא באמת לא גזל את השדה יוכל
 לשמור את שטרו (וכך יוכיח שהשדה באמת שלו). על כן, לא רק שיש היתר לומר דברים
 אלו, אלא אף "מצווה היא לומר לו".

מפני מה יש צורך לומר בפני שלושה? דבר זה איננו קשור לדיני לשון הרע. הצורך לומר
 בפני שלושה הוא כדי שיהיה לדברים פרסום. עיקרון זה של פרסום למדנו מדיני לשון הרע,
 שפכל דבר שנאמר בפני שלושה סופו להתפרסם, ולכן לאחר שנאמר בפני שלושה, מי
 שממשיך לספרו לאחרים איננו עובר על איסור, כי ממילא היה דבר זה מתפרסם.²

אמנם, הרשב"ם מביא את דעת רבותיו (וזה גם דעת רבנו גרשום, וכן דעת הראב"ד ור"י
 מיגאש המובאים בשטמ"ק), הסבורים שגם לשון הרע לתועלת צריך לומר בפני שלושה.
 כאשר אדם מדבר בפני שלושה הוא מדייק בדבריו, כיוון שידע שהם עשויים להגיע גם
 לאדם שעליו הוא מדבר. אם כן, לפי ראשונים אלה, אין היתר לומר לשון הרע לתועלת
 באופן רגיל, אלא רק בפני שלושה.³

מקור נוסף עולה מהגמרא בשבועות (לט:). הדיון שם הוא סביב חיוב שבועת מודה
 במקצת, שלפיו אדם הטוען שנתן כסף לפלוני, והלה מודה על חלק מהחוב אבל בחלקו

² בנקודה זו נחלקו הראשונים, ואכמ"ל.

³ גם לפי הרשב"ם, מדובר כאן על דיבור לשון הרע שהוא לתועלת האדם שמערער, אך פרסומו הוא גם
 לתועלת האדם שאומרים עליו לשון הרע כדי שיזהר בשטרו. לפי זה היה מקום לצמצם את דין לשון הרע
 לתועלת, ולהתירו רק במקרה שבו יש תועלת לשני הצדדים. אולם החפץ חיים מתיר גם באופן שהדבר מועיל
 רק לצד אחד.

השני הוא כופר, עליו להישבע או לשלם. אומרת הגמרא שכאשר נשבע הנטען, אומרים האנשים מסביב "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה":

ואם אמר הריני נשבע - העומדים שם אומרים זה לזה: (במדבר ט"ז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. בשלמא ההוא דקא משתבע קאי באיסורא, אלא ההוא דקא משבע ליה אמאי? [כדתניא], ר"ש בן טרפון אומר: (שמות כ"ב) שבועת ה' תהיה בין שניהם - מלמד שחלה שבועה על שניהם.

שואלת הגמרא: ניתן להבין שהנשבע עשוי להיחשב כרשע, שהרי ייתכן שנשבע לשקר. אולם, מה אשמתו של התובע? מדוע גם הוא נקרא רשע? עונה הגמרא: "שבועת ה' תהיה בין שניהם - מלמד שחלה שבועה על שניהם". רש"י מבאר (ד"ה חלה):

ששניהן נענשין בה שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן ובאו לידי חלול השם.

כלומר, אם התובע (המלווה) היה בודק היטב את תכונותיו של האדם שמסר לו כסף, לא היה מצריך אותו כעת להישבע אלא היה מאמין לו בדבריו (שהחזיר חלק מהכסף וכדומה). אנו מאשימים את התובע שלא בדק שהוא עושה עסק עם אדם נאמן, וכתוצאה מכך הוא מצריך אותו שבועה כעת.

כאן יש לשאול: וכיצד יידע המלווה ששותפו לעסק הוא אדם נאמן? על כרחנו שהוא אמור לברר פרטים, וכך לדעת את מידת נאמנותו של שותפו. מכאן, שניתן לברר פרטים, ולומר לשון הרע לתועלת.

ישנם ראשונים נוספים שכתבו על היתר לשון הרע לתועלת במפורש. ספר החינוך (מצווה רלו) כותב כדברים אלו:

שנמנענו מן הרכילות, שנאמר 'לא תלך רכיל'. והענין הוא, שאם נשמע אדם מדבר רע בחבירו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר בך כך וכך, אלא אם כן תהיה כונתינו לסילוק הנזקין ולהשבית ריב...

האיסור הוא אפוא רק אם כוונתו לדיכור רע, אבל יהיה מותר לדבר לשון הרע אם "תהיה כוונתנו לסילוק הנזקין ולהשבית ריב".

גם רבנו יונה (שערי תשובה, שער שלישי, רכא) התיר לומר לשון הרע לתועלת:

דע כי בדברים שבין אדם לחבירו, כמו גזל ועושק ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה, אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחלה.

כלומר, כשם שאדם אמור להעיד בבית דין, גם אם הוא עד אחד ואין כאן "עדות" מוכחת,

כך מותר לכל אדם לספר לשון הרע לתועלת.

נבאר מעט את דבריו: התורה אומרת (דברים יט, טו) שרק על פי שני עדים יקום דבר. ואכן, על פי עד אחד אי אפשר לפעול כלל בדיני נפשות וגם לא בדיני עריות. עקרונית, גם בדיני ממונות אי אפשר לפעול כלל על פי עד אחד, אלא שעד אחד יכול לחייב את הנתבע שבועה (ואם אינו רוצה להישבע – ישלם – ועיין שו"ע חו"מ סי' כח בפרטי הדינים).

הגמרא בפסחים קיג: מספרת סיפור המעורר שאלה על היחס לכל עדות:

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד. כי הא דטוביה חטא, ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא וזיגוד מינגד?! אמר ליה: אין, דכתיב: "לא יקום עד אחד באיש" (דברים יט, טו), ואת לחודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

הגמרא אומרת שכשם שמי שיודע עדות חייב להעיד, כך מי שרואה דבר ערוה בחבירו, אסור לו להעיד אם הוא יודע שהוא עד יחיד. הגמרא מספרת שטוביה חטא בחטא כלשהו, ואדם ששמו זיגוד טען שראה אותו ובא להעיד בפני רב פפא. רב פפא הלך את זיגוד. אמר לו זיגוד: הרי טוביה הוא זה שחטא, ומדוע אני לוקה? אמר לו: כתוב "לא יקום עד אחד באיש", ואתה העדת לבדך. דבר זה נקרא לשון הרע (או הוצאת שם רע).

לאור האמור, אנו למדים שכל עדות הייתה צריכה לכאורה להיאסר מדין לשון הרע, אלא שאנו רואים שהתורה התירה את העדות, ולכן עדות מופקעת מלשון הרע.

לכאורה היה ניתן לצמצם את ההיתר, ולומר שרק עדות המשמשת כראיה ברורה – מעין מצלמה – כלולה בהיתר. אולם אנו מוצאים שישנם מקרים שבהם מותר גם לעד אחד להעיד, כגון עד אחד המחייב שבועה בדיני ממונות, אף שאין בכוחו לבדו להוות ראיה. מכאן שההיתר רחב יותר, וגם כשאין בדבר ראיה גמורה מותר לומר לשון הרע, כיוון שיש בדבר תועלת. לאור זאת מובן כעסו של רב פפא – זיגוד בא להעיד כעד אחד בדיני עריות, באופן שאין בעדותו לבדה תועלת כלל, וממילא היא אינה יוצאת מגדר לשון הרע⁴.

גם ברמב"ם (הלכות רוצח ושמירת נפש א, יד) ניתן לראות עיקרון זה. הרמב"ם לא למד זאת

⁴ ועיין גם בדבריו של רבנו יונה בעליות דרבנו יונה, בבא בתרא (לט ע"ב): "אבל ודאי בדברים שבין אדם לחבירו, שאין לו תקנה עד שיעשה השבון או שִׁרְצָה את חברו והוא אינו מרצהו, או בשאר עבירות שאוחז אותם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם, ולא במקרה, אבל הם מדרכיו ולמודו, מצוה לגנותו בפני כל אדם, שנאמר (משלי כח, ד): "שונאי ה' יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו", כדי שיתרחקו בני אדם מדרך רעה... וכדי שישבו גם הוא מדרכו ויתקן מעשיו... ועוד שיחדלו רבים ללכת בדרכו כשהם שומעים שהבריות מגנים פועל העוול."

כחלק מכללי לשון הרע, אלא כחיוב של התורה הנובע מהפסוק "לא תעמוד על דם רעך":

כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חברו ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך.

הרמב"ם מדבר על מקרים שבהם חייב אדם לגלות אוזן חברו על דברים רעים ששמע ושעוללים לפגוע בו (וכך נפסק בשולחן ערוך, חו"מ תכו, ס"ק א'). ברם, ייתכן שהרמב"ם מדבר דווקא על דברים שמביאים לפיקוח נפש.

למעשה אנו פוסקים שדין זה שייך גם בדיני ממונות – חפץ חיים, רכילות ט, באר מים חיים ס"ק א, וכפי שעולה מן המקורות האחרים שהבאנו.

גם בעל אור החיים (ויקרא י"ט, טז) הלך בכיוון זה, אך חיברו להלכות לשון הרע. התורה אומרת "לא תלך רכיל בעמך, לא תעמוד על דם רעך – אני ה'". מן הסמיכות בין איסור רכילות ובין "לא תעמוד על דם רעך" למד הרמב"ם (הלכות דעות פ"ז) שאמירת רכילות עשויה לגרום לשפיכות דמים. בעל אור החיים למד גם בכיוון ההפוך:

לא תעמוד וגו' - לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חברו והרגוהו בטל אזהרת לא תעמוד וגו', צא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה (ירמיה מ, יד).

כלומר, אדם שרואה מישהו שהולך לפגוע בחברו חייב לומר לו, ואם לא אמר לו עובר על "לא תעמוד על דם רעך". לא רק שמותר לומר לשון הרע לתועלת, אלא שלעתים יש בכך אפילו חיוב.

גם בפתחי תשובה (או"ח קנ"ו) כתב שבדרך כלל אנשים מזהירים שלא לומר לשון הרע, והוא מזהיר שלא להימנע מלשון הרע לתועלת, כאשר אי אמירתו תפגע באחרים:

כל ספרי המוסר מרעישים עולם על עוון לשון הרע, ואני מרעיש עולם להפך, עוון גדול מזה וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מלדבר במקום שנצרך להציל עשוק מיד עושקו.

דבר זה בא לידי ביטוי גם בתשובות ימינו. למשל בתשובתו של הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, ח"ד סימן ט), בנוגע לאדם המנסה להשיג רישיון נהיגה אך יש לו מחלה המסכנת את הנהיגה:

שאלה: המשתדל להשיג רשיון נהיגה, והוא חולה במחלה סמויה שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא רגילה. האם מותר לרופאו האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו, להודיע על כך למשרד הרישוי, למנוע בעדו השגת הרשיון בכדי שלא יגרום לתאונות ואסונות בנהיגתו, או שמא יש בזה איסור משום רכילות ולשון הרע?

תשובה: ...ולכן בנידון שלנו שהחולה במחלה סמויה, כמו מחלת הנפילה וכיוצא בה, מעלים ממשרד הרישוי את דבר מחלתו, כדי להשיג רשיון נהיגה, ויכול להיות שיקבל התקפת - המחלה בשעה שהוא נוהג, ועלול הדבר לגרום אסונות בנפש ח"ו, בודאי שחובה ומצוה להודיע למשרד הרישוי על מחלתו של זה, כדי שלא יגרום נזק או סכנה לציבור. ואף הרופא שמוזהר על חוק הסודיות הרפואית, באופן שכזה מצוה עליו להודיע למשרד הרישוי, ואין בזה שום חשש איסור כלל וכלל...

וכן בעניני שידוכין שהבחור איש רע ובליעל ונוכל, או שהוא חולני, ומבקש להתחתן וכו', כל אלו בכלל מצות השבת אבידה, אבידת גופו או אבידת ממונו, וכמו שאמרו בסנהדרין (עג ע"א). והדברים מסורים ללב, אם כוונת המספר לחבירו רעה, הרי זה בכלל איסור לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובה להזהיר את חבירו ולהצילו מפח יקוש, מצוה רבה היא ותבוא עליו ברכה. ע"ש...

והגרא"י אונטרמן בהתורה והמדינה (כרך ט' עמוד כ"ג), הביא בשם שו"ת נתיבות שמואל (נתיב ט'), שכתב, רואה חשבון בשכר שהרגיש שהמזכיר של חברה יהודית מועיל בכספים ומזייף הפנקסים לבל יודע הדבר, וגם לאחר שהוכיחו על פניו והתרה בו שאם לא יחזור בו יפרסם את הדבר ברבים, הכל ללא הועיל, רשאי ומותר לרואה החשבון לפרסמו ולביישו ברבים כשאי אפשר להציל רכוש החברה בענין אחר, שהרי הוא מחוייב לעמוד על המשמר ולמנוע נזק מכספי החברה, והוא גם כשומר שכר על כך. וע"ש. וראה עוד בספר זה השלחן חלק א' (עמוד ס"ב). ע"ש...

לפיכך בנידון שלנו היודע שהאיש המבקש את רשיון הנהיגה, הוא חולה במחלה סמויה, שאינה ניתנת להבחנה בבדיקה שגרתית, כגון מחלת הנפילה וכיוצא בה, עליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש. ושומר ישראל ישמור שארית ישראל.

הרב עובדיה כותב שיש להודיע למשרד הרישוי על אדם זה, ואף מוסיף מקרים נוספים, פרטיים (כגון שידוך) או ציבוריים (מעילה בכספים וזיופים בתוך חברה - בשם הרב אונטרמן) שבהם צריך להודיע ולא לחשוש מלשון הרע (ומעין זאת בשו"ת ציץ אליעזר, טו, יג).

מכל המקורות הללו למדנו שמותר, ואולי אף מצווה, לומר לשון הרע בכדי למנוע נזק, וכך פסק החפץ חיים (רכילות כלל ט, א: לשון הרע כלל י):

אם אחד רואה שחבירו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחד, והוא משער שבודאי יסובב לו על ידי זה עניין רע, צריך להגיד לו כדי להצילו מן העניין הרע ההוא...

כיצד התירו לשון הרע לתועלת?

לכאורה יש לתמוה על כל הדין של לשון הרע לתועלת. כיצד ייתכן שיתירו איסור לשון הרע אם הדבר לתועלת? האם נתיר אכילת מאכלות אסורות לתועלת? האם נתיר לחלל שבת לתועלת? ברור שלא. בכל הדברים הללו יהיו היתרים רק בגדרי פיקוח נפש, אך לא לתועלת.

גם בעניין איסור לשון הרע עצמו, החפץ חיים פסק (כלל א', ו) שאפילו אם יפסיד פרנסתו לא ידבר לשון הרע. אף שיש בזה תועלת גדולה, לא הותר הדבר.

ייתכן להבין שבסיס ההיתר הוא בכך שאמנם אנו אומרים לשון הרע על פלוני, אבל דבר זה נועד בכדי להציל אדם אחר שאותו פלוני רוצה לגרום לו נזק. ואם כך, ההיתר לומר עליו לשון הרע נובע מכך שהוא זה שרוצה להזיק לאחרים, ואין סיבה להעדיף אותו על פני אותו אדם שהוא הולך להזיק לו (וגם מותר לאדם לברר פרטים על שותפו בכדי להציל את עצמו, שהרי "חייך קודמין לחיי חבריך" – בבא מציעא סב.).

מאידך, אין היתר לומר לשון הרע לצורך פרנסה של אדם שלישי. הוא איננו קשור ישירות להזיק, ואין סיבה שהאדם שאומרים עליו לשון הרע יינזק בכדי להציל פרנסתו של מישהו אחר.

אולם ניתן גם להבין אחרת, ולשם כך נעיין בדין דומה בהלכות חובל. הרמב"ם (חובל ומזיק פ"ה ה"א) כותב:

אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה **דרך נציון** הרי זה עובר בלא תעשה...

הרמב"ם הדגיש שהכוונה היא דרך ניציון, אבל אם חברים הולכים מכות בצחוק, או אם הרב מכה את תלמידו איננו עובר על איסור זה, אף על פי שכמובן אין לראות בכך המלצה לעשות כן.

כך מצאנו גם בנוגע לאיסור הכאת יתום. אמנם אסור להכות יתום, אבל לצורך חינוכו וכדי ללמדו אומנות – הדבר מותר (הלכות דעות פ"ו, ה"י):

חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה... שנאמר 'כל אלמנה ויתום לא תענון'. והיאך נוהגין עמהן? לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו, כל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממוןן הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן... במה דברים אמורים בזמן שעינה אותן לצורך עצמו, אבל עינה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכין בדרך ישרה הרי זה מותר, ואע"פ כן לא ינהוג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד...

בשתי הדוגמאות הללו, הכאת חברו והכאת יתום, הותרו איסורים אם הם נעשים לתועלת. מדברי הרמב"ם ניתן להבין כיצד התיירו דברים אלו: הרמב"ם הדגיש שאיסור מכות הוא דווקא "דרך ניציון", כלומר, אם מכה לצורך אין זו כלל הכאה שנאסרה.

אם כן, נאמר את הדברים גם באשר ללשון הרע לתועלת - מותר לומר לשון הרע לתועלת, כי באופן זה אין זה לשון הרע כלל. איסור לשון הרע קיים רק כאשר המגמה היא לרעה, אולם כאשר המגמה היא לטובה, אין זה נחשב כלל כלשון הרע.

כעת ברור שכל ההיתר הוא רק אם ישנה מגמת תועלת בנוגע לאמירת הדברים הרעים כשלעצמם. אם דברים אלו, אמורים להציל. רק באופן זה מצליחים להפקיע שם של לשון הרע; הדבר הרע, הדבר המזיק, הוא בעצמו המציל, הוא בעצמו גורם לפלוני שלא יפגע במישהו. מאידך, אין בכך היתר לדבר לשון הרע כדי להציל דבר שאיננו קשור לאותו פלוני, כגון כדי להציל את פרנסתו של מישהו. במקרה זה, יש איסור לשון הרע, ואין לעבור על איסורים גם לצורך פרנסה.

אם כן, ניתן להבין בשתי צורות את היתר לשון הרע לתועלת:

- א. איסור לשון הרע עדיין קיים, אך לצורך תועלת מסוימת התיירו אותו. ייתכן שהדבר פוגע באדם אחד, אבל כיוון שאי-האמירה תפגע באדם אחר, התיירו אמירת לשון הרע לתועלת.
- ב. בלשון הרע לתועלת איסור לשון הרע איננו קיים כלל; כל האיסור הוא רק כשמכוון לרעה, אך לא כשמכוון לטובה.

ההשלכה שבין שתי ההבנות היא האם דרושה כוונה לתועלת. לפי הבנה א, גם אם אין כוונתו של המדבר לתועלת לא יהיה בכך איסור, שהרי אמנם פגע באדם שדיבר עליו אבל הציל אדם אחר שהיה עשוי להיפגע.

אולם לפי הבנה ב, כל ההיתר יהיה רק אם הדברים נאמרים בכוונת תועלת. רק באופן זה אין הדבר נחשב כלשון הרע. אם אדם אומר את הדברים במגמת שמחה לאיד, הרי שעדיין יהיה כאן איסור.

החפץ חיים, בכללי לשון הרע לתועלת, כותב שהתנאי הבסיסי והמרכזי של אמירת לשון הרע לתועלת הוא שיכוון לטובה (חפץ חיים, הלכות איסורי לשון הרע כלל י, ושם בסעיף יג):

פְּרָט הַחֲמִישִׁי. שִׁכּוּן לְתוֹעֵלָתוֹ, וְהוּא הַעֲקָר, שְׁעָלְיוֹ סוּבֵב כָּל הַהִתְרָה הַזֶּה.

מכאן רואים אנו שהחפץ חיים הבין כהבנה השנייה. הכוונה משמעותית מאוד. אין זה מספיק

שיש בדיבור תועלת, צריך שתהיה כוונה לתועלת, כי זהו הדבר המוציא את הדיבור מכלל "רכיל". אולם אם כוונתו לרעה, הרי שאפילו אם יש תועלת, יהיה כאן איסור לשון הרע.⁵ עניין המגמה הוא הבסיס המרכזי לכל ההיתר. עיתונאי שמפרסם דברים המצילים את הציבור, אבל מגמתו איננה להצלת הציבור אלא להרוויח "סקופ", ייתכן מאוד שעובר על איסור לשון הרע. מגמתנו צריכה להיות לטובה, לתועלת, לשם שמים. לכן עיתונאי דתי, פרט לבדיקה שאכן יש תועלת בכל מה שהוא עומד לפרסם, צריך לכוון לתועלת, ולעתים עליו להפסיד פרסום ראשוני כדי שלא לגרום נזק בצורה לא נכונה.⁶ ניתן לאור זאת להבין דין נוסף של החפץ חיים (רכילות ט, באר מים חיים אות ג). החפץ חיים כותב שאם אדם אומר על מישהו לשון הרע לתועלת, אבל הוא עצמו נגוע גם כן בעוון זה, אין היתר של אמירת לשון הרע לתועלת. אילו היתר לשון הרע לתועלת היה כהבנה א שאמנם זהו לשון הרע, אך הותר כדי להציל אחר) היה צריך להתיר גם באופן זה;⁷ אולם לפי הבנה ב הדברים מובנים. כיוון שכל ההיתר הוא במגמה לתועלת, צריך לדאוג שהאדם יהיה נקי מעוון זה, כך שהוא באמת יוכל לכוון לשם שמים, לתועלת. כעת ניתן להבין עיקרון נוסף שדן בו החפץ חיים (כלל ו): מה הדין אם אדם עורך בירורים לצורך שידוך, אך איננו רוצה לספר שזו מטרתו. הוא שואל אנשים על פלוני, ומגמתו היא לתועלת, אך אין הוא מספר להם שזו מגמתו.

הגמ' בקידושין (פא:): מספרת:

רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפל לאפיה, הוה אמר: הרחמן יצילנו מיצר הרע. יומא חד שמעתינהו דביתהו, אמרה: מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי, מאי טעמא קאמר הכי? יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה, קשטה נפשה חלפה ותנייה קמיה. אמר לה: מאן את? אמרה: אנא חרותא דהדרי מיומא, תבעה, אמרה ליה: אייתי ניהליה להך רומנא דריש צוציתא, שוור אזל אתייה ניהלה. כי אתא לביתיה, הוה קא שגרא דביתהו תנורא, סליק וקא יתיב בגויה. אמרה ליה: מאי האי? אמר לה: הכי והכי הוה

⁵ ייתכן לאור זה, שרבותיו של הרשב"ם מסכימים לעיקרון של לשון הרע לתועלת (כפי שמשמע משיטה זו בשטמ"ק שם) אלא שלדעתם כיוון שהכוונה לתועלת משמעותית כל כך, לא די שיכוון לתועלת, אלא צריך שיהיה ניכר שמכוון לתועלת. לכן צריך שהדבר ייאמר בפני שלושה, שבכך אדם נוהר ומדקדק בדבריו וניתן לראות שהוא אכן מכוון לתועלת. אמנם כאמור להלכה, החפץ חיים הכריע לקולא, שאין צורך בכך שיהיה ניכר שהוא לתועלת, אלא די בכך שהוא לתועלת. ומכל מקום, העיקרון עצמו של חשיבות הכוונה, שריד וקיים.

⁶ וכבר קרה שרופא שיניים התאבד לאחר שהאשימו אותו בעיתונות שעבד בלי כפפות והדביק אדם באיידס. רק אחרי שהתאבד, התברר שהחולה בכלל לא מת מאיידס ושאלין זה קשור לרופא.

⁷ אלא אם כן נאמר שכיוון שהוא נגוע, יש פגם בנאמנותו.

מעשה, אמרה ליה: אנא הואי. לא אשגח בה, עד דיהבה ליה סימני, אמר לה: אנא מיהא לאיסורא איכווני. כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה, עד שמת באותה מיתה. דתניא: (במדבר ל) אישה הפרם וה' יסלח לה - מה הכתוב מדבר? באשה שנדרה בניזיר ושמע בעלה והפר לה, והיא לא ידעה שהפר לה בעלה, והיתה שותה יין ומטמאה למתים. רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי, אמר: ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה: צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר - על אחת כמה וכמה! כיוצא בדבר אתה אומר: (ויקרא ה) ולא ידע ואשם ונשא עונו, כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה, ומה מי שנתכוין לאכול שומן ועלה בידו חלב, אמרה תורה: ולא ידע ואשם ונשא עונו, מי שנתכוין לאכול חלב ועלה בידו חלב - על אחת כמה וכמה!

מדברי הגמרא ניתן להסיק שהכל תלוי בכוונה. בנוגע לרבי חייא בר אשי שחשב שזו אישה אחרת (אף שבאמת הייתה זו אשתו); בנוגע לאישה שנדרה בניזיר, שבאמת איננה נזירה כי בעלה הפר לה, אך כיוון שלא ידעה זאת נחשב הדבר כאיסור; וכן בנוגע למתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה שצריך כפרה וסליחה. אמנם, בקידושין מ. עולה לכאורה אחרת.

מחשבה טובה מצרפה למעשה, שנאמר: (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, מאי ולחושבי שמו? אמר רב אסי: אפילו חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה. מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, שנאמר: (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה', ואלא מה אני מקים (ירמיהו ו) הנני מביא אל העם הזה רעה פרי מחשבותם? מחשבה שעושה פרי - הקב"ה מצרפה למעשה, מחשבה שאין בה פרי - אין הקב"ה מצרפה למעשה. ואלא הא דכתיב: (יחזקאל יד) למען תפוש את [בית] ישראל בלבם! אמר רב אחא בר יעקב: ההוא בעבודת כוכבים הוא דכתיב, דאמר מר: חמורה עבודת כוכבים, שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה. עולא אמר: כדרב הונא, דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא נעשית לו כהיתר.

בגמרא מבואר שמחשבה טובה הקב"ה מחשיבה כמעשה, ואילו מחשבה רעה הקב"ה אינו מחשיבה כמעשה. זה עומד בניגוד לגמרא בקידושין פא:, שלפיה מי שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה וסליחה, אף על פי שרק מחשבתו הייתה רעה. אולם היישוב הוא פשוט. בגמרא בקידושין מ. מדובר על אדם שחשב לעשות עבירה ונאנס. במקרה זה אנו אומרים שהקב"ה אינו מחשיב את מחשבתו כמעשה. טעם הדבר הוא שיייתכן כי ברגע האחרון האדם יחזור בו. אולם בגמרא בקידושין פא: מדובר על אדם שעשה מעשה (אכל בשר, שתתה יין, שכב עם האישה), ואם כך אף שמדובר על תוצאת

היתר, יש כאן מעשה ברור של איסור. אי אפשר לומר שברגע האחרון היה חוזר בו. ניתן להביא חיזוקים לכך מהמשך הגמרא. בהמשך הגמרא בקידושין מ., היא אומרת כי אחרי שאדם עשה עבירה פעמיים, כשבפעם השלישית הוא רק חשב לעשות עבירה ונאנס ולא עשאה - הקב"ה מחשיב זאת כעבירה. טעם הדבר ברור: כל עוד היה מקום לחשוב שאולי ברגע האחרון לא יעבור את העבירה, הרי שאין המחשבה נחשבת כמעשה. אולם לאחר שראינו פעמיים שחשב ועשה, הרי שבפעם השלישית הקב"ה מחייב על מחשבה לבד. חיזוק נוסף ניתן להביא מכך שיש חילוק בין מחשבה טובה למחשבה רעה. מחשבה רעה היא מציאות שאיננה טבעית לאדם. אנו מקווים ומצפים שברגע האחרון יחזור בו, ולכן אין זה נחשב כמחשבה מוחלטת. לעומת זאת, אם אדם חשב לעשות דבר טוב ונאנס, אנו מניחים שלולא היה נאנס היה עושה את המעשה הטוב. ביחס למעשה רע אנו חושבים שיש בו הרהורי חרטה ומצפון ואולי יחזור בו ברגע האחרון, אך לא כך ביחס למחשבה טובה. לכן הקב"ה מזכה על מחשבה טובה.⁸

מכל זאת ניתן להסיק: המחשבה היא הגורם החשוב, אלא שצריך לדעת שהמחשבה היא רצינית. מחשבה יכולה להיחשב כרצינית בכמה מקרים:

- א. חשב ועשה מעשה. גם אם התברר שהתוצאה היא תוצאת היתר, הרי שהמעשה מוכיח על המחשבה.
- ב. חשב לעשות ועשה פעמיים - דבר זה מראה על רצינות המחשבה, ובפעם השלישית יחייב גם על מחשבה בלבד.
- ג. חשב לעשות מחשבה טובה. במקרה זה אנו רואים את מחשבתו כרצינית (בתנאי שעמד לעשות ונאנס; מחשבה סתמית איננה נחשבת כמעשה), כי מן הסתם היה מקיימה לולא היה נאנס.

אם כן, המקרה שלנו, של אמירת לשון הרע לתועלת מבלי לדעת שהדבר לתועלת (לשם שידוכין), שייך לסוג המקרים של הגמרא בקידושין פא., וצריך כפרה וסליחה.⁹

⁸ ועיין בפירושי הראשונים בסוגיה שם, ואכמ"ל.

⁹ אמנם, עדיין יש לעיין בדבר זה. הגמרא בקידושין לב. אומרת, שרב הונא קרע בגד יקר בפני בנו רבה, כדי לבחון האם הוא בעל כעס. שואלת הגמרא: כיצד האב קרע את הבגד? ועונה: שקרע אותו בדיוק בתפר. שואלת הגמרא: ואולי משום כך לא כעס? עונה הגמרא שרב הונא עשה זאת בשעת כעס, כך שהבן לא יבחין בכך שהוא קורע בתפר. שואלת הגמרא: והרי אם הבן יכעס יעבור האב על 'לפני עור לא תתן מכשול' ועונה הגמרא: "דמחיל ליה ליקריה". כלומר, רב הונא מחל על כבודו, ולכן לא יהיה בכך איסור. לכאורה הדברים קשים, שהרי הבן איננו יודע שהאב מחל על כבודו ואם כך יהיה בכך איסור? ובפרט שכאן מדובר שהבן עשה מעשה (רמה א' לעיל) ובכך דומה הדבר לקידושין פא. בנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה,

לכן ברור שצריך לומר שאנו מבררים לשם תועלת.

החפץ חיים מוסיף על כך ואומר (כלל ד', יא):

והרי זה דומה לנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, דאמרינן... דצריך כפרה...
ועוד נוכל לומר בפשיטות, דזה מיקרי עלה בידו בשר חזיר, כדמשמע בכל מקום,
דבעניינים אלו תלוי העיקר בכוונה...

כלומר, ייתכן שכאשר אומר לשון הרע לתועלת ואיננו מודע לכך שהדבר לתועלת, אין הדבר נחשב כמתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אלא כמתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר!

טעם הדבר ברור לאור סברה ב שביארנו קודם. כל הבסיס להיתר לשון הרע לתועלת נובע מכך שהאדם מכוון לתועלת. לכן, אם הוא אינו יודע שהוא אומר לשון הרע לתועלת, יש כאן איסור מוחלט של לשון הרע!

סיבה נוספת לומר שמדובר לצורך שידוך וכדומה נובעת מכך שהמידע משתנה לפי הצורך, ואין להרבות במידע שלא נצרך כלל.

למשל: האם צריך לומר לבחורה שמבררת על שידוך, שבחור זה איננו הלמדן הגדול ביותר בישיבה (אך מדובר על בחור שלומד בצורה רצינית, ולא מתבטל)? אם מדובר על שאלה של ראש ישיבה הרוצה לקבלו כ"מ בישיבה, הרי שפרט זה משמעותי ביותר; אך אם הצורך הוא שידוך, פרט זה איננו רלוונטי (אלא אם כן האישה שואלת על כך, וזהו הדבר החשוב לה – ועיין בחפץ חיים שם בעניין זה). לעניין שידוך, ייתכן שחשוב לדעת שהאדם לומד ואיננו מתבטל, וחשוב לדעת שרואה ברכה בלימודו, אך רמת הלמדנות איננה חשובה.

שצריך כפרה וסליחה. ואכן, התוספות שם (ד"ה דמחיל) מיישבים שמדובר שהאב הודיע לכן שמחל על כבודו. כמובן, שתירוץ זה יש בו דוחק, שהרי דבר זה לא נאמר בגמרא, ואם אכן כך, המבחן בעייתי יותר, כי ייתכן שהבן לא כעס כי הבין את העניין מראש (אם כי, האב לא רצה לבחון אם הבן מכבד אב ואם אלא אם הוא בעל כעס, ולכן יש כאן עדיין בדיקה, ומן הסתם אמר לו יום או יומיים קודם שהוא מוחל על כבודו, כך שהבן לא חשב שהדבר קשור לקריעת הבגד). ומכל מקום עולה מדברי התוספות, שהכלל אכן נכון: אם נעשה מעשה, גם אם התוצאה היא תוצאת היתר (כגון שמחל על כבודו) הרי שיש כאן איסור. והדברים תואמים את שנאמר למעלה. ועדיין יש לעיין מדברי אור החיים (האחרון שבספר בראשית) שכתב ביחס לאחי יוסף, שהרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים, כמו המתכוון לתת כוס מוות לחבירו ונתן לו כוס יין שפטור גם מדיני שמיים. והדברים סותרים לכאורה את הגמרא בקידושין פא: בנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, שהדבר נחשב לחטא. וכמו כן יודעים אנו על מדרש עשרת הרוגי מלכות (שאנו אומרים בחזרת הש"ץ של מוסף ביום הכיפורים) המאשים את אחי יוסף בהריגת עשרת הרוגי מלכות. ועיין ביישובים לכך ובביאור נושא זה במקור חיים (לרבי חיים סגלוביץ) סימן ל"ג ובמה שענה לו בשו"ת בניין שלמה ח"ב חו"מ סימן ה'; בשו"ת בית יצחק, יו"ד סימן ח', בשאלה, ושם בתשובה באותיות ז-ח; ובכלי חמדה, ויחי ד"ה ולהצדיק את הצדיק; וכן בסוגיית הגמרא במנחות סד. וברמב"ם שבת פ"ב הט"ז, ואכמ"ל.

חשוב לברר את המידות, את טוב הלב, את יראת השמים, את השאיפה לעשות רצון ה' בעולם וכדומה.

אם כן, ישנן שלוש סיבות בגללן צריך לומר שאנו מבררים לשון הרע למטרת שידוך וכדומה (כמובן שאין חובה לומר עבור מי השידוך):

- א. כדי שלא יהיה כנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה. היינו, שיש איסור כשיש כוונה לאיסור גם כשהתוצאה היא תוצאת היתר.
- ב. ייתכן שנחשב הדבר כתוצאת איסור ממש (כנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר), כי מסתבר שכל ההיתר של לשון הרע לתועלת נובע מכך שהמדבר מכוון לתועלת.
- ג. כדי שימסרו פרטים שיש צורך בהם, ולא יאמרו פרטים שאינם חשובים למטרה זו.

כללי לשון הרע לתועלת

נעבור כעת על שאר הכללים של לשון הרע לתועלת.

הכלל הראשון: שישמע בעצמו!

פְּרַט הָרֵאשׁוֹן. שִׁירָאָה זֶה הַדָּבָר בְּעַצְמוֹ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׂמִיעָה מֵאַחֲרִים, שֶׁהֵגַם שְׂבִאֲמַת הַיָּהּ לֹו הִזְק בְּעִנְיָנוּ, מִי יוֹדֵעַ, אִם הוּא הַמְזִיקוֹ:

כלל זה מפקיע כמעט כל אמירת לשון הרע לתועלת. הרי רוב המידע שיש לנו היום הוא מאחרים! אנו יודעים שפלוני רימה משהו רק מפני שיש שמועה כזאת, ואולי אפילו שמענו זאת ישירות מאדם כלשהו, אך לא ראינו זאת בעצמנו.

בלימוד החפץ חיים, דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ייתכן שאדם יחמיר מאוד בעקבות לימוד החפץ חיים, אבל אם יידע את דבריו במקום אחר, הרי שהדברים יקבלו אור אחר. החפץ חיים (רכילות ט', במ"ח ט) כותב:

דלכאורה די בזה אפילו רק אם שמע מאחרים, וראיה לדבר ממה שאמרו בנדה (ס"א ע"א) מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח וכו' כאלו הרגן, והעתיק הרא"ש ש שם מאמר זה לדינא וז"ל שם...

אך עכ"פ נראה פשוט, דאם לא הכיר בעצמו את המשרת הזה שהוא גנב, וכיוצא בזה בכל הצירים, רק אנשים סיפרו לו כן, אף אם נאמר דמותר לספר לנידון כדי שישמור את עצמו ממנו וכו"ל, מכל מקום לא יספר לו סתם, דיהיה משמע כאלו הוא יודע בעצמו שכן הדבר, רק יאמר שמעתי על פלוני כך וכך ופן אמת הדבר על כן נכון לך לחוש לשמור את עצמך ממנו...

יוחנן בן קרח היה איש צבא בדורו של גדליה בן אחיקם. בירמיהו (מ', יג-טו) מסופר שיוחנן

הזהיר את גדליה שישמעאל מתכוון להורגו:

ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר בשדה באו אל גדליהו המצפתה: ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נפש ולא האמין להם גדליהו בן אחיקם: ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעשה את הדבר הזה כי שקר אתה דבר אל ישמעאל:

בסופו של דבר, גדליה אכן לא האמין ליוחנן וישמעאל רצח את גדליה (כמובא שם בירמיהו מ"א, ובמלכים ב' כ"ה, כה).

חזו"ל במסכת נדה סא. מאשימים את גדליה שכביכול הוא האחראי לגלות של שארית הפלטה. הוא היה צריך להיזהר ממה שהזהיר אותו יוחנן בן קרח. מתוך שלא נזהר, כביכול הוא אשם בכך (אף שברור שישמעאל הוא האשם בפועל). מכאן אומר רבא שכאשר אדם שומע לשון הרע, אף על פי שאסור לו להאמין, הוא צריך להיזהר בעצמו.

במקרה זה, לא מדובר על מידע שידע יוחנן מתוך ראייה ראשונה, אלא מתוך שמועה שמלך בני עמון שלח את ישמעאל להרוג את גדליה. למרות זאת היה צריך לפעול בעקבות דברים אלו. מכאן לומד החפץ חיים שמותר להיזהר בעקבות אמירת לשון הרע גם אם המידע מסופק.

הוא מוסיף שמותר אף לומר מידע מסופק, ובלבד שאנו מודיעים שהמידע מסופק, כך שהאדם השומע לא יחשוב שהמידע אמין יותר ממה שבאמת ידוע לנו.

בכלל השני אומר החפץ חיים שגם אם המעשה הוא שלילי, לא מוכרח שיש כאן חיוב אמתי על פי דין תורה:

פְּרִט הַשְּׁנִי. לְזַהַר מְאֹד, שְׁלֹא לְהַחְלִיט תְּכַף, שְׁדַבֵּר זֶה הוּא בְּכָלֵל גְּזֵל וְהִזָּק וְאוֹנָאֵת דְּבָרִים וּבִשְׁתּוֹ וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה, רַק יִתְּבוּגוּ הַיֵּטֵב מִתְּחִלָּה עַל פִּי דְרָכֵי הַתּוֹרָה, אִם הַדִּין עִמוּ...

דוגמה לדבר זה ניתן לראות במעשה מרים. מרים דיברה באחיה, במשה, ונענשה בצרעת. מסתבר שכוונת מרים הייתה לטובה (כנראה לבחון מדוע פרש מאשתו), ואם כך מדוע נענשה? מבאר הרמב"ם, סוף תומאת צרעת (פט"ו):

ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת קל וחומר לבני אדם הרשעים

הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות.

באמת לא נכון לפרוש מן האישה, אך דבר זה איננו נכון לכל אדם. גם רב גדול צריך לחיות עם אישה, גם נביאים גדולים צריכים לחיות עם אישה, אך משה רבנו היה חריג. הוא היה אביהם של הנביאים, היחיד בעולם שיש לו גדר אחר. מרים לא הבחינה בכך ולכן נענשה. דוגמה נוספת: ילד הפיץ על חברו שמועה שהוא גולן, כי הוא שיחק בכדור שלו והכדור התפוצץ, והילד לא קנה לו חדש. אולי הכל נכון, אבל ייתכן שלפי ההלכה הילד פטור, כי "מתה מחמת מלאכה".

כאשר אדם אומר לשון הרע לתועלת, הוא עדיין צריך לשקול ולבחון היטב האם באמת מדובר במעשה רע הזוקק טיפול שכזה. זה חלק מהיתר לשון הרע לתועלת; גם אם הדברים לתועלת, צריך לבחון היטב את כל הפרטים, ולוודא שאכן מדובר בדבר שלילי הנחשב כנוק.

כלל זה עשוי להיות מאוד קשה ליישום בפועל. פעמים רבות, בעקבות הדברים שלנו (שנאמרים לתועלת) ייגרם הפסד לאדם שעליו מדובר: לא יקבלו אותו לעבודה, יפטרו אותו מעבודתו, לא יעשו עמו שותפות וכדומה. דברים אלו לא היו קבילים לו היה מדובר בבית דין: ראשית – מפני שמדובר בעדות של עד אחד, ושנית – מפני שפעמים רבות מדובר במידע ששמענו מאחרים, והוא מסופק אצלנו (כפי שביארנו לעיל). אם כן, פעמים רבות יש בעיה של ממש באמירת לשון הרע לתועלת.

החפץ חיים הוכיח דבריו מהגמרא בבבא קמא קיג., שבה אומר רבא שאם יהודי הולך ומעיד בדין בבתי הדינים של הגויים, יש לנדות אותו. מדוע? "דאינהו מפקי ממונא אופמיא דחד סהדא". כלומר, כיוון שהם מוציאים ממון על פי עד אחד, נמצא שהוא מפסידו שלא כדין (רש"י שם). ואם כך, גם בלשון הרע לתועלת, אם מדובר על עד אחד, הרי שתהיה בעיה לגרום הפסד ממון לאדם שעליו מדברים.

אולם החפץ חיים נתן דוגמאות אחדות שמהן עולה שמותר לומר לשון הרע לתועלת, גם אם ייגרם לצד השני הפסד, ואפילו אם המידע אצלנו מסופק. כך למשל ביחס לשידוך (חפץ חיים, רכילות, ציור יא):

וְאִם הוּא יוֹדֵעַ אֶת בֵּית הַמְחַתָּן, כִּי הוּא בֵּית פְּרִיצוֹת, צָרִיךְ לְגַלוֹת, (וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא מִכִּי אֶת הַחֲתָן, כִּי יֵשׁ בּוֹ אֶפְיִקוֹרְסוֹת - בְּוֹדָאֵי מְצוּה לְגַלוֹת), וְאִין צָרִיךְ לְזַה שׁוּם פְּרִט מִהַפְּרִטִים הַנִּ"ל. וְאִפְלוּ אִם אֵינוּ יוֹדֵעַ בְּעֶצְמוֹ, רַק שָׁמַע מֵאַחֲרִים, גַּם כֵּן צָרִיךְ לְגַלוֹת, אֲךָ שְׂיִזְהַר, שְׁלֹא יֹאמֵר בְּלִשׁוֹן שְׂיִהְיֶה מְשֻׁמֵּעַ, שֶׁהוּא בְּעֶצְמוֹ יוֹדֵעַ דְּבַר זֶה, רַק יֹאמֵר סָתֵם, שְׁמַעְתִּי כִּד וְכָד אֶף דְּאִין לְהֶאֱמִינוּ לְעַת עַתָּה דְּבַר זֶה בְּהַחֲלָטָה, עַל כֵּל פְּנִים צָרִיךְ לְחוּשׁ וְלְחַקֵּר וְלְדַרֵּשׁ אַחֵר זֶה.

החפץ חיים מדבר כאן על מקרה שבו אדם שמע מאחרים שבית המחותן הוא בית פריצות. הוא צריך לגלות זאת, אף שזה יביא לביטול השידוך, אלא שעליו לומר "שמעתי" (ולא יאמר שהוא יודע את המידע מעצמו). בהערותיו שם (באר מים חיים ס"ק יז) מבאר החפץ חיים יותר:

מצוה גלות. ואף שהוא משער שבודאי יתבטל השידוך עבור זה, אעפ"כ אין לו לחוש לזה כלל. והוא הדין לענין אם הוא יודע במלמד אחד שיש בו אפיקורסות, מצוה גלות לבעלי הבתים, ואין לו לחוש להפסד המלמד כלל. ואם אינו יודע בעצמו רק שמע עליו, צריך ג"כ לגלות, ובלשון שמעתי, כמו גבי חתן.

החפץ חיים כותב שאף על פי שהמספר אינו יודע את המידע מעצמו, מותר לו לגלות אותו "ואין לו לחוש להפסד המלמד כלל". מדוע אין לחוש? הרי דבר כזה איננו קביל בבית דין? נראה שיש שני הבדלים: האחד – לא מדובר על הוצאת ממון, אלא על אי-עשיית עסקה. כדי להוציא ממון צריך להיות דווקא בית דין, אך כדי להימנע מעשיית שותפות, העסקת עובד וכדומה, אין צורך בבית דין. כל אדם רשאי, עקרונית, להחליט אם להעסיק מישהו או לא. השני – הפגם שעליו מדובר, פריצות או אפיקורסות, הינו משמעותי.

נראה שאלו כללים חשובים כשאנו באים להודיע למישהו או אף לפרסם לשון הרע לתועלת. ראשית, כיוון שמדובר במידע שאיננו קביל בבית דין (אלא אם כן יש שני עדים) הרי שלא נאמר דבר שגורם להוצאת ממון, אלא רק לאיבוד ממון כתוצאה מכך שלא יעשו עם האדם המדובר עסקים או שותפויות וכדומה (וזה בדרך כלל המציאות, ברוב המקרים). שנית, הגנות שעליה מדברים צריכה להיות כזאת שאכן מצדיקה את ה"עונש" שהאדם מקבל. שלא יהיה זה הפסד גדול על מעשה קטן שעשה. לא ייתכן שעבור דבר פשוט, אדם יאבד את עבודתו לכל ימי חייו!

פְּרִט הַשְּׁלִישִׁי. שְׂאֵם הוּא מְשַׁעַר, שְׂאֵפֶשֶׁר שְׂאֵם יִתְּנֹכַח עִמּוֹ בְּעִצְמוֹ, יִהְיֶה לְתוֹעֵלַת, צְרִיךְ הוּא לְדַבֵּר עִמּוֹ, קִדְּם שְׂפִירְסָם הַדְּבָר לְאֲנָשִׁים:

במקרים רבים באמת יש תועלת, אבל ניתן לפתור את הבעיה בדרך אחרת. אין הכרח לומר לשון הרע. על כך מדבר החפץ חיים גם בתנאי השישי:

פְּרִט הַשְּׁשִׁי. אִם הוּא יְכוֹל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֵלַת הַזֶּה בְּעִצָּה אַחֲרָת, שְׂלֵא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר עָלָיו, אֲזִי בְּכָל גְּוִנִי (בְּכָל הָאֲפָנִים) אֲסוּר לְסַפֵּר, וְאֲפִלוּ אִם הוּא מְכָרַח לְסַפֵּר אֶת הַמַּעֲשֶׂה, אִךְ הוּא יְכוֹל לְהַקְטִין אֶת הָעוֹלָה, שְׂלֵא יִתְּנֶנָּה כָּל כֶּף בְּפִנֵי הַשּׁוֹמְעִים, וְהַתּוֹעֵלַת הַזֶּה, אֲשֶׁר הוּא מְקַוֶּה, שְׂיִצָּא עַל יְדֵי סְפוּרוֹ, לֹא יִבְצָר מִחֲמַת זֶה, מִצְּוֶה הִיא שְׂיִקְטִין, וְלֹא יִגְלֶה כָּל קְלוֹנוֹ לְפִנֵי הַשּׁוֹמְעִין, כִּיִּן שְׂבָלָאוּ הִכִּי (שְׂבָלָא זֶה) גַּם כֵּן יִצָּא לוֹ הַתּוֹעֵלַת:

ניקח לדוגמה מורה בבית ספר, שלטענת ההורים נותנת יותר מדי שיעורי בית, או מקשה

מדי על התלמידים וכדומה. לעתים, במקרים חריגים, אין ברירה וצריך לגשת אל המנהל; אך פעמים רבות ניתן לדבר ישירות עם המורה. אם ניתן לפתור את הבעיה דרך המורה, אסור לגשת אל המנהל.

בנוסף, אין צורך בכל הפרטים; במקרה שרוצים לתקן בעיה מסוימת, צריך להיזהר לומר רק את הבעיה, ולא להרחיב בנקודות שליליות אחרות שאינן קשורות כלל אל האירוע. כללו של דבר: מותר לומר לשון הרע לתועלת, אם אין דרך אחרת לפתור את הבעיה (על ידי אמירה ישירה לאדם; על ידי תיקון הבעיה בצורה ישירה; על ידי אמירת פרטים מסוימים בלבד וכו').

פְּרִט הַרְבִּיעִי. בְּיֹתֵר יִזְהַר, עַל כָּל פְּנִים שֶׁיְהִיָּה כָּל הַסְּפּוֹר אֲמִת, בְּלִי תַעֲרֹבֶת שֶׁקֶר, וְשֶׁלֹּא לְגַזֵּם הַעֲנִין יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא, דְּהִיְנוּ, שֶׁלֹּא לְחַסֵּר בְּסִפּוֹר שׁוֹם פְּרִט קָטָן, שֶׁהוּא מִבִּין שֶׁדָּבָר זֶה הוּא צַד זְכוּת שֶׁל חֶבְרוֹ, אִף שֶׁבְּאֲמִת אֵין הַדָּבָר הַזֶּה מוֹעִיל לְהַצְדִּיק אֶת חֶבְרוֹ, אָבֵל עַל כָּל פְּנִים, אִם יִדְעוּ הַשׁוֹמְעִים צַד זְכוּת זֶה, לֹא יִתְגַּנֶּה כָּל כֶּף בְּפְנֵיהֶם, וְכִשְׁהוּא יַחֲסִיר דָּבָר זֶה, יִתְגַּנֶּה מְאֹד לְפָנֵי הַשׁוֹמְעִים - אֲסוּר גְּדוֹל הוּא לְחַסֵּר פְּרִט זֶה. כָּלֵל הַדָּבָר, שֶׁלֹּא יִגְדִּיל הַעוֹלָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא, דָּאִם לֹא כּוֹ, הָרִי הוּא בְּכָלֵל מְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע וְעוֹבֵר עַל כִּמָּה אֲסוּרִין הַכְּתוּבִין לְמַעֲלָה בְּפִתְיָהּ, עֵין שָׁם:

תנאי זה נראה פשוט, ברור שצריך לומר רק את האמת. אבל למעשה זהו תנאי מסובך מאוד.

עובדות או פרשנות: במקרים רבים אין אנו יודעים את הדבר בוודאות, ומה שאנו אומרים הוא רק פרשנות שלנו. אם לא ניתן לברר את האמת יותר, הרי שמותר לומר את מה שאירע אבל לציין שזו פרשנות שלנו ושאיננו בטוחים בכך. צריך להיזהר שלא לומר דברים שייראו כאמת.

דוגמה לדבר הייתה בדידי. לפני שבניתי את ביתי, עמדתי לחתום חוזה עם קבלן. לפתע באו אלי אנשים ואמרו לי שלא כדאי לחתום עם קבלן זה, כי הוא על סף פשיטת רגל. אמרתי להם: "כיצד אתם יודעים זאת?" אמרו לי: זהו דבר ברור, כולם יודעים זאת. הלכתי מאחד לשני עד שהגעתי למקור השמועה: אישה שאיננה תושבת היישוב שלנו. שאלתי אותה: כיצד את יודעת שהקבלן עומד לפשוט את הרגל? היא ענתה: הדברים יודעים וברורים. אמרתי לה: אבל מניין לך? היא אמרה: הוא פיטר את העוזר שלו, מכר את המכונית שלו, כל אחד יכול להבחין בכך. הלכתי לברר את הדברים, והנה התברר: הקבלן רצה מאוד להשאיר את העוזר שלו, אך הלה החליט ללכת ללימודים באוניברסיטה. הקבלן באמת מכר את המכונית, אבל עשה זאת בכדי לקנות מכונית חדשה וטובה, שעמדה להגיע בתוך כמה ימים. לבסוף, קבלן זה אכן בנה את ביתי והייתי שמח בו מאוד. הרהרתי לעצמי: כמה צריך להיזהר גם בלשון הרע לתועלת, לפעול בהתאם לאמת, ולברר עד כמה שידנו

מגעת (ייתכן שאילולא יכולתי לברר את הדברים, אכן לא הייתי צריך לבנות את הבית דרכו. אמנם עדיין הייתי צריך להחזיקו כאדם כשר, אך לא הייתי צריך לקחת סיכון – כפי שאומרת הגמרא בנידה סא., שלחוש מיהא בעי, וכפי שביאר החפץ חיים את הדברים¹⁰).

דוגמה נוספת לקוחה מתוך שאלה שנשאלתי מארצות הברית: עוזרת אחת עבדה באחד הבתים, ויום אחד נעלמה מהבית טבעת זהב. בעלי הבית חשדו בעוזרת, אך היא טענה שלא לקחה את הטבעת. הם פנו למשטרה. היא חקרה אותה, ולבסוף, מחוסר ראיות, לא פעלה נגדה. בעלי הבית פיטרו את העוזרת. עד כאן הם פעלו כראוי, שהרי יש להם חשד שהיא גנבה ומותר להם לפעול לפיו; אולם הם פרסמו באזור שלא כדאי לקחת אישה זו כעוזרת כי היא גנבת. האישה הפסידה את פרנסתה, ונאלצה בסוף לעבור למקום אחר ששם תוכל למצוא עבודה. שנתיים לאחר מכן, עשו בעלי הבית ניקיון בביתם ומצאו את הטבעת!¹¹ מותר לומר לאדם ששואל שכדאי לו לחשוש מגניבה וכדומה, אבל צריך להיזהר שלא להפוך אדם לאשם כשהדבר מסופק אצלנו. מותר לנו לחוש ולהיזהר, ואולי אף להזהיר אדם שישמור על חפציו וכיצא בזה, אך לא לומר באופן ברור על אדם שהוא גנב. כללו של דבר: צריך לבדוק היטב את האמת, ולשים לב האם מדובר בעובדות או בפרשנות.

אמת אך לא כל האמת: החפץ חיים מדגיש שלעיתים צריך לומר לא רק את מה שאירע, אלא גם נקודות זכות אם ישנן כאלו. כלומר, עלינו להיזהר שלא להביא את השומע לחשוב על האדם המדובר באופן שלילי בלבד, כשייתכן להסתכל על כך גם בצורה אחרת, ויש נקודות נוספות שאם יידע אותן יוכל לפרש את הדברים אחרת.

יתרה מזאת, הרא"ש (ארחות חיים, אות נה) כותב שדרכם של בני אדם "להעלים הטובות ולגלות הרעות". אנשים רגילים להראות את הרע, אך לא לומר את הדברים הטובים. כשאנו אומרים על מישהו דברים רעים, צריך לומר גם את הדברים הטובים שבו. למשל, אם אומרים על מורה שיש אצלה בעיות משמעת, צריך גם לומר את שהיא מורה מסורה מאוד, אוהבת את התלמידים וכדומה. כשלא אומרים פרטים אלו, אף שהם אינם קשורים לעצם העניין, מצטיירת דמות אחרת בעיני השומע. הוא רואה אדם שכולו שלילי. צריך לדעת לומר גם דברים חיוביים, כדי לתת תמונה אמתית. כלומר, גם אם אמרנו את כל האמת

¹⁰ יש מקום להאריך גם בעניין התחושות שלנו בנוגע לחזקת כשרות זו – עיין בשו"ת פאת שדך בשם החזון איש בעניין, ואכמ"ל.

¹¹ שאלתם העיקרית הייתה ביחס לביטוח, שכיוון שהם קיבלו כסף מהביטוח וכבר קנו טבעת אחרת, מה צריכים הם לעשות כעת. לשאלת העוול והפגיעה כלל לא שמו לב.

הקשורה לאירוע, אם לא אומרים דברי אמת נוספים המראים את האדם בצורה חיובית, הרי שבסופו של דבר מסרנו מידע מעוות!

פרט לכך, צריך לזכור באופן כללי לומר גם דברים טובים: על מלצר, על מורה, על עובד אחר וכיוצא באלה. לכתוב מכתבי תודה ולא לפנות רק כשיש בעיות ודברים רעים.

כל האמת = עיוות: לעתים, אמירת כל האמת מציירת דמות מעוותת של האדם, וצריך להיזהר גם מזה. בצילום פספורט אין להשתמש בעדשה חדה מדי, דבר זה גורם שגם האדם בעל הפנים היפות ביותר ייראה כבעל פצעים וחתכים. צריך לצלם באופן שבו נראית הדמות בעין רגילה.

כך גם בשידוכים. אם שואלים אותנו פרטים על שידוך, צריך לומר הכל; אבל לעתים אם נמסור כל פרט שולי וצדדי, שקיים בכל אחד בצורה זו או אחרת, ניתן תמונה מעוותת. תמונה של "עדשת מיקרו", שאיננה התמונה שאותה רואים במציאות: "היא בחורה טובה. תראי, אמנם פעם, היה מקרה שמישהו הרגיו אותה והיא ממש איבדה את שליטתה..." כמעט לכל אחד קורים דברים כאלו, ואם לא מדובר על דבר מאפיין, ולא מדובר על מישהי שהיא בעלת כעס, אלא שלפני שנתיים קרה לה אירוע כזה, לא צריך לצינון.

פְּרַט הַשְּׁבִיעִי. שְׁלֹא יִסְבֵּב לּוֹ הַזֶּקַּע עַל יְדֵי סְפוּרוֹ יוֹתֵר מִכְּפֵי הַדִּין, שֶׁהִיא יוֹצֵא, אֱלוֹ הַעִידוּ עֲלָיו בְּאֶפֶן זֶה בְּבֵית דִּין:

לעתים, פלוני אכן נהג לא כשורה, אך המעשה שלו אינו מצדיק את העונש. למשל, אם טבח במסעדה הכין אוכל לא באופן המשובח ביותר, זו לא בהכרח סיבה לפטרו.

דוגמה נוספת: לעתים מטפלת נוהגת בדרך שמפריעה לנו. לא נותנת לילדים אוכל תזונתי אלא נקניקיות ואטריות, אנו חושבים שיש יותר מדי בכי בגן וכדומה. ייתכן שיש כאן בעיה שצריך לפתרה, אבל, לא בגלל דבר כזה צריך לפרסם שלא כדאי ללכת לגן זה. וכבר היו דברים מעולם, מכמה מקומות הגיעו אלי מקרים של גננות שאיבדו את כל פרנסתן ללא סיבה מוצדקת.

תועלת נפשית:

במסגרת הפרט החמישי אומר החפץ חיים בהגהה:

וְאִפְשָׁר דְּהוּא הַדִּין אִם כְּנֻתוֹ בְּסְפוּרוֹ לְהַפֵּג אֶת דְּאָגְתוֹ מִלְּבוֹ, הוּי כְּמִכּוֹן לְתוֹעֵלַת עַל לְהַבִּיא, [וּלְפִי זֶה מֵה שֶׁאָמְרוּ ז"ל, דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יְשִׁיחֶנָּה לְאַחֲרָיִם, קָאֵי גַם עַל עֵינָיו כְּזֶה], אִךְ שִׁיזְהַר, שְׁלֹא יִחְסְרוּ שְׂאֵר הַפְּרָטִים שֶׁבְּסִיעִיף זֶה:

תועלת נפשית יכולה להיות לעתים חשובה יותר מאשר תועלת ממונית וכדומה. יסוד זה של

החפץ חיים מפורש בספר חסידים (אות סד):

לא תשא שמע שוא" (שמות כג א), אזהרה למקבל לשון הרע. אפס אם יבא איש אצלך צועק על חבירו מפני שהוא הוכיחו בפניך, ולבו חרה לו ואומר: כי זה שהוכיחו עושה כך וכך, ואומר עליו דברים שלא כהוגן, ואתה יודע בזה, כי אחר שיגיד לך לא ילך להגיד לאחרים, כי אינו חושש להודיע לרבים **אך להוציא הדברים מלבו שהם כבדים עליו להגיד. מצוה לשמעו, ומה שתוכל לתקן כנגד חבירו לחבבו תעשה ותתקן**, ותאמר לו: פלוני אוהב אותך, ולמה אתה מדבר כדברים האלה? אם יקבל מוטב, ואם לאו **אע"פ ששמעת לדבריו אל תאמין**, ואל יגיד לאחרים להסירם מלבו, שאותן האחרים יהיו מקבלי שמע שוא ויאמינו לו... אבל אם הוא מגיד גם לאחרים כי הוא מתכוון להוציא עליו שם רע, לא תאבה לו ולא תשמע אליו, אלא גער בו והוציאו מלפניך בנזיפות...

כאשר המגמה היא "להוציא הדברים מלבו שהם כבדים עליו", "מצווה לשמעו". אבל צריך להיזהר מכמה דברים:

ראשית, לא כל הקלה נפשית נחשבת כתועלת. אם ננקוט כך, הרי שכמעט ביטלנו דין לשון הרע, שהרי אדם נרגע קצת כשהוא מדבר על דברים רעים ששמע, ואולי השומע ירגיע אותו. מדובר על מצב שבו אדם איננו יכול להירגע לבד, והוא באמת צריך עזרה (כלומר, שחולף זמן והוא איננו מצליח להירגע בעצמו).

שנית, גם במקרה זה לעתים לא צריך לדעת את כל הפרטים. לפעמים, למשל, לא צריך לדעת את שמו של האדם שעליו מדובר.

שלישית, תפקידך כשומע – לנסות להרגיע, ולא חלילה ללבות. וכפי שאמר ספר חסידים: "ומה שתוכל לתקן כנגד חבירו לחבבו תעשה ותתקן". נראה שגם אם אין אפשרות כזו, יש לנסות להרגיע בדרכים אחרות.

פרט לכך, מותר לשמוע כדי לעזור, כדי לחזק, אבל עדיין אין לקבל את הדברים כהווייתם. מבחינתך, השתדל להחזיק בחזקת כשרות את אותו פלוני.

דבר זה נכון ביחס לכל לשון הרע לתועלת. יסוד הדברים בגמרא בנדה סא., האומרת שמותר לחוש ללשון הרע אך אסור להאמין, והחפץ חיים טען שצריך ממש להחזיק בחזקת כשרות (חפץ חיים כלל ו, י). החפץ חיים מבאר שאדם יכול לחוש כדי לא להינזק, אבל צריך להחזיק את האדם בחזקת כשרות, ולהיטיב עמו בכל הטובות שהתורה ציוותה. ונראה שיש לכלול בזה אפילו את ההדרכה להגיד לו "בוקר טוב" באותו חיוך כמו תמיד, ולחוש כך באמת בתוך לבו!

אין ספק שדבר זה קשה מאוד. החזון איש נשאל בעניין זה (שו"ת פאת שדך. לרב מונק, סימן כ"ט) ואמר שזו סברה ללימוד, אבל אי אפשר לעמוד בזה במציאות. נראה שאדם צריך להשתדל להתייחס אל אותו אדם בצורה החיובית ביותר שאפשר, אבל אם ייכנס בלבו ספק

כלשהו על אותו אדם וכדומה, לא יהיה בכך איסור של לשון הרע. חיזוק לכך הוא מלשון הגמרא "לקבולי לא בעי" – לכאורה הגמרא הייתה צריכה לכתוב 'לקבולי אסור'. מלשון הגמרא משמע, שצריך להיזהר שלא לקבל את הדברים באופן מוחלט, ולא להרע לאותו אדם, אבל אין איסור ממש בקבלת הדברים.
בנוגע לבעל ואשתו – הדברים מורכבים יותר, וכפי שנראה להלן.

בין איש לאשתו:

החפץ חיים (לשון הרע, כלל ח, י) כתב שצריך להיזהר מלשון הרע גם בין איש לאשתו:

וְרַבִּים מִשְׁתַּבְּשִׁין בְּזָה, שְׂמִסְפְּרִין לְנִשְׁוֹתֵיהֶם, כִּלְמָה שְׂאָרְעֵ לָהֶם עִם פְּלוּנֵי וּפְלוּנֵי בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אוֹ בַשּׁוּק, וְהֵנָּה מַלְבֵּד אִסּוּר לְשׁוֹן הָרֵעַ, עוֹד הוּא מְרַבֵּה בְּזָה מִחֻלְקַת... עַל כֵּן הַשּׁוֹמֵר נִפְשׁוֹ יִשְׁמַר אֶת עַצְמוֹ מְאֹד, שְׂלֵא לְגִלוֹת לְאִשְׁתּוֹ מַעֲגָנִים כְּאֵלוֹ.

ברור שגם בין איש לאשתו יש כללי לשון הרע. אולם לעתים המצב מורכב, ואישה צריכה לומר דברים לבעלה או להפך. כאשר יש בכך בעיה נפשית ואין דרך אחרת להירגע, ייתכן שיחול ההיתר של החפץ חיים לפיו תועלת נפשית נחשבת כתועלת.

ומה הדין במקרים אחרים? דבר זה נוכל ללמוד מסיפור נפלא על הגרש"ז אויערבאך (הרב יצחק ירוחם בורודיאנסקי, חתנו של הגרש"ז א, הובא בספר "רבן של ישראל", עמוד 186):

סיפרה אחותי, שהציע לבתה בחור משיבת "קול תורה". וכמובן שהיא הלכה לבית אחיה ראש הישיבה לשאול ולהתעניין על הבחור, וחיכתה עד שכל השואלים הלכו, ורק הרבנית נשארה. ואז שאלתו על הבחור, ואמר "כן, בחור טוב". ואחר כך אמר לה קודם צאתה "את בטח נכנסת לבקר אצל אחותך שגרה פה בשכונתי", ואמרה "כן", והלכה. כשיצאה מבית אחותה, ראתה את אחיה מרן זצ"ל ממתין לה ליד הבית, ואמר לה: "שאלת אותי שאלה על בחור. לא שואלים שאלות כאלה רק ביחידות". אמרה לו: "ומי היה שם? רק הרבנית היתה שם". אמר לה: "אז מה, ומה הרבנית צריכה סתם לשמוע לשון הרע. אל תעשי שידוך זה. זה לא בשביל בתך".

זה נקרא חיים על פי השולחן ערוך: מי שצריך לשמוע שישמע, אבל למה הרבנית צריכה לשמוע סתם לשון הרע על הבחור הזה. ומאידך, הוא אמר לי ונתן לי רשות לפרסם בשמו, וכך אני מדריך את החתנים בישיבה, שבין איש לאשתו אין איסור לשון הרע. כלומר, שאשה באה הביתה ורוצה שישא איתה בעול של בעיה שמפריעה לה הוא חייב לשמוע, ולא יכול לומר לה "זה לשון הרע". כי אחרת לא יוכל לישא עמה בעול. הוא חייב להתחלק איתה בחבילת הצרות שלה ולעזור לה לפותרם (כמובן, לא סתם לשון הרע לשם לשון הרע). החפץ חיים הסתפק אם משום דאגה בלב איש ישיחנה מותר לספר לשון הרע או לא. אבל, זה באדם זר, אבל איש ואשתו הרי משועבדים הם זה לזה, ודאי שהוא חייב לשמוע מה מעיק ומה מציק לה. ומה שמעיק לו, אם יבוא הביתה ופניו

נפולות ותשאלנו 'מה קרה', יאמר לה 'זה לשון הרע' אסור לספר? לא כך חיים של בעל ואישה.

אסור לאדם לומר לאשתו דברי לשון הרע על פלוני. אם אין הדברים קשורים לחיים שלהם, אין שום היתר לאומרים. אולם אם ישנם דברים שהבעל חווה או האישה חוותה, הרי שבין בעל לאישה יש שותפות. בדרך כלל עיקר ההיתר יהיה ביחס לדברים שהתרחשו בינה ובין פלוני, ולכן הם משפיעים עליה, ולא דברים שעשה פלוני שאינם קשורים אליה (אלא אם כן הוא קרוב וכדומה, ויש לכך השפעה מיוחדת עליה). כמובן, צריך להיזהר שגם בין בעל לאישה יתקיימו הכללים שאמרנו קודם, כלומר להגיד גם את הדברים הטובים על אותו אדם וכו', אבל בין בעל לאישה מותר לומר דברים שעברו על נפשם, ושהם צריכים את בן זוגם כדי לשמוע, להירגע, לקבל חיזוק ועידוד. מובן, שגם במקרים אלו, אם יש דבר קטן שנשכח מיד, לא צריך להעלות גם אותו; אבל דברים משמעותיים יותר – ניתן לומר ולשתף, מתוך הבנה שלעניין זה "אשתו כגופו", והם חווים ביחד את הקשיים ואת השמחות.

יש להבהיר: בין איש לאשתו קיים ההיתר של צורך נפשי בצורה ברורה וחזקה הרבה יותר מאשר אצל אנשים אחרים. גם כאן אין לומר סתם דברים רעים על פלוני, אך יש חוויות שאחד מבני הזוג חווה בעצמו, חוויות שמשפיעות עליו ושהוא צריך את בן זוגו בכדי להתגבר עליהן. כשרוצים לספר עליהן לאדם חיצוני, צריך לדעת קודם לכן שאכן לא ניתן להירגע לבד, ושמתברר שהסיפור לפלוני אכן יעזור וכדומה.

כאשר מדובר על איש ואשתו, ובמיוחד לפי טיב הקשר והיחס שאמורים להיות בין איש ואשתו במציאות ימינו, הרי שחיבורם המיוחד, המציאות של "אשתו כגופו", יוצר משהו בעל משמעות עמוקה בהרבה. בניגוד לאדם אחר שכאשר מספרים לו – מספרים על הצרות שלנו, כאשר אחד מבני הזוג מספר על הצרות שלו לשני – הופכות הצרות להיות צרות משותפות. בסיפור לפלוני על צרותינו יש בכך רק בכחינת "אדברה וירווח לי" (שפעמים רבות, גם זהו דבר גדול); סיפור בין בעל לאישה הינו חלוקת העול לשניים. לא רק אופן קשבת, אלא נפש שותפה.

כמובן, באופן כללי צריך להשתדל שבין בני הזוג ייאמרו בדרך כלל דברים טובים ונעימים, על הקרובים, על הילדים ועל הסביבה בכללה. דיבורים טובים בין בני הזוג, נכונים על פי ההלכה, אך גם מחזקים את הבית; מוסיפים אור טוב, אור נכון ואור מתאים, לחיבור המיוחד שבין איש ואשתו.

ילדים:

מצד אחד רוצים אנו לדעת מה קורה עם הילדים. איננו רוצים שדברים יתרחשו בבית הספר

או בגן ולא נדע מהם, אך מצד שני ברצוננו להיזהר מלשון הרע. מה עלינו לעשות? הפתרון הוא לומר לילד: "תאמר הכל לאבא ולאמא, אבל רק להם ישירות. אל תאמר בזמן ששאר האחרים נמצאים, הם לא צריכים לשמוע לשון הרע". בדרך זו, מצד אחד שומעים את הכל, ומאידך, נוהרים מלשון הרע וגם מחנכים את הילד להיזהר מלשון הרע.

שידוכים

היה מקום להאריך בנושא זה, אבל כיוון שזהו רק נספח למאמרנו, נציין עקרונות בלבד: באופן עקרוני צריך לומר הכל. צריך להיזהר שלא להעלים דברים. כבר היו לי כמה מקרים של בת שהתחתנה עם בן, והחברים שלו לא אמרו לה שהוא אלים ונוצר מכך מצב געגוע ועצוב. אותו הדבר בנוגע בנות, צריך לומר את האמת. ראינו לעיל שאמנם צריך לומר את האמת, אבל אין לדבר על דברים צדדיים שאינם רלוונטיים, ושיוצרים אמת מעוותת.

אמירת פרטים מסוימים לאחר כמה פגישות

ישנם חסרונות שאינם מהותיים, וניתן לומר אותם רק לאחר כמה פגישות. לא צריך לאומרם מיד, כי ייתכן שבתחילה כל חסרון קטן ירתיע. כך כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח, ח"ד סימן קי"ח. וכן כתב הקהילות יעקב, יבמות לח-מב) שנשאל שאלה מאוד לא פשוטה, על אישה שזינתה וכעת חזרה בתשובה גמורה. אף על פי כן, הוא אומר שאין לומר זאת מיד אלא רק מאוחר יותר¹²:

תשובה לפנויה שזינתה ו' אדר תשל"ז. כבוד העלמה תחיה אשר רוצה לשוב בתשובה גמורה הש"ת יעזרנה...

הנה ממכתבך אני רואה שהרצון שלך הוא להיות בעלת תשובה גמורה...

ובדבר אם צריכה את להגיד להבחור שירצה לישא אותך לאשה, ודאי את צריכה לגלות לו, אבל אינך צריכה להגיד לו בראיה והכרה דפעם ראשונה שעדיין לא ידוע אם ירצה בכלל השידוך וממילא אסור אז להגיד לו, ורק אחרי שתדעי שרוצה לישא אותך בברור שכבר אמר לך ודבר בדבר הנישואין, צריכה את לומר רק בזה שנזדמן איזה פעם בשעה שלא היה לך כובד ראש כל כך לעמוד נגד המפתה בדברי רצוי ופתוי הרבה ותיכף נתחרטת ומצטערת על זה שאירע דבר כזה עד שיכיר מדברך שאין לו לחוש שיארע גם

¹² הוא כותב שניתן לומר אפילו רק בשלב שבו הגבר כבר חושב על נישואין, אבל ייתכן שבדברים כאלה יש מקום להקדים, ויש לדון כל מקרה לגופו.

כשתהא נשואה לו, ואז מאחר שהוא רוצה בך מפני שהכיר המעלות שלך לא יחזור בו בשביל זה שאירע איזה פעם מאחר שיכיר אותך לנערה שומרת תורה ומצותיה שיש להאמין שלא חשודה את שוב בזה ותהי' אשה מסורה לבעלה כדין התורה... והנני בברכה שהש"ת יקבל תשובתך ולא תכשלי עוד בשום חטא ותתנהגי בדרך התורה ומנהגי ישראל קדושים ותבנה בית כשר ונכון בישראל, משה פיינשטיין.

אכן, לעתים לומר הכל מיד זו לא אמת. רק לאחר כמה פגישות, לאחר ששני הצדדים כבר מכירים, הם יכולים לשפוט בצורה אובייקטיבית יותר את כל המידע על הצד השני. כעת המידע יתפרש באופן שונה לגמרי, וגם אמת יותר, מן האופן שבו הוא היה מתפרש מלכתחילה.

יש להסביר שלא רק שאין כאן חשש קידושי טעות (שהרי יתרצה לבסוף), אלא שגם חשש אונאה אין כאן¹³, כי אנו יוצאים מנקודת הנחה שהדבר נעשה גם לטובתו של הבחור. אנו מאמינים שמידע זה, אם יתקבל בזמן לא נכון – יפגע בו, הוא יפרש אותו באופן שגוי. אולי אף יישאר רווק, ולא ייפגש עם אישה זו שאולי היא הזיווג המיועד לו, כיוון שפירש את הדברים לא נכון. האפשרות לספר פרטים מאוחר יותר, באה כדי להפגיש את שני הצדדים עם האמת בצורה המלאה והישרה שלה. האמירה המאוחרת איננה פגם באמת, אלא היא לעתים דיוק באמת.

מובן שבמקרים בהם מדובר על גורמים גדולים ומשמעותיים צריך לומר מראש, כיוון שאלו מקרים שרוב האנשים אינם מוכנים להשלים אתם גם מאוחר יותר, וזו עשויה להיות אונאה לגרום למישהי לצאת עם מישהו, ולכלות זמן וגם תחושות פנימיות, עבור דבר שכלל לא בא בחשבון אצלה. לכן, צריך לברר בכל מקרה לגופו.

כך גם בשאלה שנשאלתי על בחורה שיש לה בעיה להיכנס להריון. היא תוכל ללדת בע"ה, אך לא בקלות. דבר זה צריך לומר, אך ניתן לומר לאחר כמה פגישות, ואז הבחור, שרואה כמה היא מקסימה, יכול לשקול שאולי כדאי לו לקחת קושי זה בשביל להיות עם אישה נפלאה זו. אם אומרים זאת מראש, אף אחד לא ירצה לצאת אתה, ולפעמים אין הדבר צודק.

יש להדגיש שוב:

א. באופן עקרוני יש תמיד לומר את כל האמת ביחס לשידוכים.

¹³ אף על פי שבדרך כלל איסור אונאה קיים גם בדברים שאין בהם הפסד ממון – עיין חולין צד. רמב"ם, הלכות דעות, פ"ב ה"ו; שו"ע חו"מ רכ"ח, וסמ"ע שם ס"ק ז.

- ב. דברים מסוימים, שאמירתם בפעם הראשונה תיצור רושם ראשוני לא נכון, ובעקבות זאת לא יהיו מוכנים לצאת עם זיווג זה, אך לאחר כמה פעמים ייוצר הרושם הנכון ואז אמירת הדברים תתקבל אחרת, יש מקום לדחות את אמירתם.
- ג. כל הדברים הללו אמורים בנוגע לאי-אמירת פרטים. בכל מקרה, אם נשאלים בצורה ישירה על נקודה מסוימת צריך לומר את האמת, גם בגלל בעיית שקר, וגם מפני כנראה דבר זה משמעותי מאוד לצד השני.
- ד. כל ההיתר המדובר מיוחד לנישואין. רק במציאות זו ניתן לומר שהצד השני איננו חשוף כעת לפנימיות של זיווגו, ולכן ניתן לדחות אמירת פרט מסוים. אולם כאשר מדובר במציאות עסקית וכדומה, אין להעלים פרטים כלל, פרט לפרטים שכל העולם איננו מקפיד עליהם.

פגמים קטנים

יש פגמים קטנים שקיימים בכל אחד. לעיל המשלנו זאת לאדם המצלם מישהו בעדשה חדה, המבליטה כל פצע קטן בפנים, כך שגם אדם יפה יראה פגום. יש דברים קטנים שאמירתם משקפת משהו לא אמתי. צילום בעדשה חדה, ולא צילום בעיניים רגילות. יש כאלה שהקלו גם בפגמים שבהם אדם לא היה מסכים להיפגש בתחילה, אך היה משלים בדיעבד, כגון בן הנידה. ובפרט בדברים שלא יתגלו לעולם, או שכאשר יתגלו כבר לא יפריעו (שו"ת אמרי יושר ח"ב סימן קי"ד; קהילות יעקב, יבמות לח-מב), וכן סטייה קלה בגיל – כפי שהוכיחו מהגמ' בב"ב טז: שאיוב היה אומר על אלמנות שלא רצו לשאתן שהן קרובותיו, וכך היו נישאים להן (תתן אמת ליעקב סימן ל"ח, בשם הגר"י פישר).
הקהילות יעקב (מ"ד) מביא ראייה לכך שלא על כל דבר צריך להודיע:

ונראה לכאורה ראייה גדול שאין צריך להודיע, מיבמות דף מה, דקיי"ל עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ומכל מקום היו מקפידין מאוד על זה, וכדאמרינן התם, ואף רב יהודא מורה בה להתירא דכי אתא לקמיה דרב יהודא אמר ליה: זיל איטמר, ופירש רש"י ז"ל 'לך במקום שלא יכירוך ושא בת ישראל, שאילו יכירוך לא יתנו לך'... וכדאמר התם רב – אפילו אי הוה כיהושע בן נון לא יהבינא ליה ברת, ומכל מקום התירו לו להינשא במקום שאין מכירין אותו מבלי להגיד עניינו, דהא אי ידעי – לא יהבי ליה אישה. אלמא, דבכהאי גוונא שהוא כשר על פי דין תורה, אינו מחויב להגיד פגמו.

ראייתו היא מהגמרא ביבמות מה, האומרת שיהודי שאמו יהודיה אך אביו גוי, יכול ללכת

למקום שבו לא מכירים אותו כדי שיוכל להתחתן. משמע שלא צריך לגלות פגם שכזה¹⁴. הקהילות יעקב מבאר שיש דברים שבנוגע אליהם יש אומדנא שאחרי שיש ביניהם כבר קשר, יסכימו לקבל פגם זה. בסימן אחר (מ"ט) דן הקהילות יעקב בעניין בן נידה (כגון במקרה של חוזר בתשובה), וכותב שהוא איננו צריך להודיע על כך, מכיוון שבן הנידה איננו פסול אף לכהונה, אף שיש בו פגם כלשהו¹⁵.

גם בדברים אלו, נזקקים אנו לומר שמדובר על דברים קטנים מאוד, שאדם שאיננו יודע אותם יחיה חיים מאושרים, והדבר לא יפריע לו כלל. מדובר על דברים שהבעיה בהם בוודאות לא תבוא לידי ביטוי בחיים, ואילו ידיעתם תגרום לאווירה עכורה ולדברים נוספים שעשויים לפגום בקשר, שלא בצדק. במקרה זה אנו אומדים שהנישואין עם זיווג זה משמעותיים לשני בני הזוג, הרבה יותר מן החיסרון הקטן, ושחיסרון זה איננו משפיע ולא ישפיע כלל על חיי הנישואין שלהם.

טעם נוסף להיתר: כאשר שואלים אותנו פרטים על זיווג מסוים, הכל יודעים שאיננו אומרים את כל הפרטים האפשריים עליו. כולם מבינים שאנו אומרים את הפרטים המשמעותיים לדעתנו לחיי הנישואין. לכן העלמת פרטים קטנים שאינם משמעותיים כלל לחיי הנישואין, אין בה אונאה כלל.

יש להדגיש שכל הדברים אמורים כשהבת או הבן לא שאלו על נקודה זו בצורה מפורשת. אולם אם שאלו, ודאי שחייבים לומר להם. רק כאשר לא שאלו, אנו צריכים לומר להם את הדברים המשמעותיים לחיי נישואין לדעתנו, ובמקרה זה אנו יכולים להשמיט דברים קטנים, שלדעתנו אינם משמעותיים כלל.

דקדוק בדברים שאינם מהותיים לחיי נישואין

לעתים אין צורך לדייק בדברים שאינם מהותיים כל כך. למשל: רמת הלמדנות. אם מדובר באדם שלומד טוב אך איננו הלומדן הגדול ביותר, לא צריך לומר זאת (שו"ת ישיב משה, אבן העזר ב). וכאמור לעיל: אם ראש ישיבה מחפש ר"מ, נצטרך לומר פרט זה, אך אם שואלים על שידוך (ולא שואלים בצורה ישירה על פרט זה), אין שום סיבה לציין זאת.

¹⁴ אמנם, בשו"ת ציץ אליעזר (י"ז, מ"ט) כתב שבימינו, כיוון שמקפידים על נקודה זו של בן הגוי, צריך לגלותה גם החתן עצמו, ובוודאי שכשמבררים פרטים על שידוך עמו צריך לגלות את הדבר. ויש מקום להרחיב בכך, וגם לדון על דינו של גר, ואכמ"ל.

¹⁵ הוא מוסיף כי ייתכן שרק ברוב בני הנידה יש פגם, ואם רואים שאותו אדם הוא מתוקן וכדומה, סימן הוא שהוא מן המיעוט שהפגם איננו קיים בהם. כמו כן הוא כותב שפגם זה איננו ממשיך לדורות הבאים.

אדם חטא בנערותו אך חזר בתשובה שלמה

בשו"ת מנחת יצחק (ח"י קל"ט) וכן הגרש"ז אורבך (עיין בלשון חיים) כתבו שאין לגלות דבר כזה (ומעין זאת בתשובות והנהגות, ח"ב סימן תרכ"ד). המנחת יצחק מוכיח שתשובה מתקנת לגמרי, ולמסקנה הוא כותב שאם מדובר באירוע חד פעמי מן העבר – אין לגלותו, ואם מדובר על אירוע מתמשך – אם יודע שעשה תשובה אין לגלות (מסתבר שהדברים אמורים דווקא במקרה שעברו כמה שנים ואנו רואים שהוא עומד בתשובתו, אבל באירוע סמוך – יש לגלות). אם אינו יודע אם עשה תשובה (רק שלא שמע יותר שעשה זאת) – צריך לגלות:

"...הנה נתעוררתי להביע חו"ד העני' בדבר השכיח למי ששואלים אותו עצות על שידוכין ויש בידיעתו שהמדובר ממנו עבר עבירה גדולה בנערותו אם מוכרח לגלות זאת או עכ"פ שלא ליעץ לעשות שידוך זה.
... (יב) תבנא לדינא הנראה לענ"ד, דאם שואלים אותו על מי שנודע לו שעבר עבירה גדולה בנערותו, ומאז לא נשמע ממנו מאומה, והוא עוסק בתורה, אין לגלות להשואל, ואם לפי דעת הנשאל הוא שידוך הגון, יכול ליעץ לעשות השידוך, אבל אם חטא כמה פעמים, אם לא נתברר שעשה תשובה צריך לגלות להשואל מזה, ואם עשה תשובה עדיין למיחוש מיהא בעי, וצריך לגלות להשואל".

וכמובן הדברים מורכבים וצריך לבחון כל מקרה לגופו.

בספק

אם מציעים את השידוך, צריך לומר את הבעיה, אך צריך לומר שהדבר מוטל בספק אצלנו. כמו כן, כאמור לעיל, לא על כל ספק ניגש ונאמר את הבעיה, והדבר תלוי ברמת הספק ובגורמים נוספים, ואכמ"ל.

בכל הדברים שכתבנו, יש מקום לבחון את ההבדל שבין אמירת פרטים אלו על ידי האדם עצמו, ובין אמירתם על ידי אחרים. באופן עקרוני, לאדם עצמו יש יותר אחריות בעניין זה, אבל כשאדם נשאל למסור פרטים על מישהו לצורך שידוך, הרי זה דומה לאדם עצמו. כאשר מדובר על אמירת הדברים מעצמנו, ללא שנשאלנו, הדברים יותר מורכבים, אם כי גם כאן בחסרונות עצומים, ובודאי בחסרונות כאלו,

שגם אם יתגלו לאחר הנישואין, בוודאי יפריע לצד השני, יש לגלות גם במקרה זה¹⁶.

¹⁶ עיין בכך בספר חסידים (תק"ז. שאמנם מדבר על קרוביו); בחפץ חיים, ציורים ו', י'; שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר סימן ע"ט; שו"ת ציץ אליעזר, חט"ז, ד'; אסיא א', במאמרו של הרב זילברשטיין, ועוד.

צריך לזכור תמיד בענייני לשון הרע, ובפרט בלשון הרע לתועלת, שעלינו לומר רק דברים לתועלת העומדים בשבעת התנאים של החפץ חיים, ולהתרחק מאוד מלשון הרע, וכך אומר הירושלמי (פאה, פ"א ה"א):

"על ארבע דברים נפרעים מן האדם בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא ואלו הן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ולשון הרע כנגד כולם".

חז"ל אומרים (מדרש רבה, מצורע ב') שעל שמירת הלשון זוכים לאריכות ימים, על פי סמיכות הפסוקים "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב", "נצור לשונך מרע". מדוע שמירה על הלכות לשון הרע גורמת לאריכות ימים?

ייתכן שכיוון שזו מצווה חשובה, הרי שיש עליה שכר גבוה.

ייתכן שיש כאן מידה כנגד מידה. כאשר אדם מסתכל על העולם ועל הסביבה בצורה טובה, במידה של חסד, הרי שגם מן השמים מסתכלים עליו באותה צורה (שמירת הלשון, שער הזכירה, פרק ב', על פי הזוהר).

אולם, ייתכן להבין גם בדרך שלישית, וכך שמעתי מאבי מורי ר' דוד רימון ז"ל. ייתכן שאריכות ימים איננה רק שכר אלא תוצאה. "מי האיש החפץ חיים?" זהו האיש שרואה את החיים בצורה טובה "לראות טוב". אדם שמתרגל לדבר רע, איננו פנוי לראות טוב. הוא רואה את הסביבה, ואף את עצמו בצורה שלילית, בצורה מרירה. ממילא חיינו פחות טובים, ובדרך כלל גם פחות ארוכים (מחקרים מוכיחים, שבדרך כלל כשיש חיים טובים ושמחים הרי שהם גם ארוכים יותר, פרט למקרים מיוחדים של מחלות מיוחדות וכדומה). מאידך, אדם שמתרגל להסתכל בצורה טובה על אנשים, מתרגל לראות את כל הסובב אותו בצורה טובה, בצורה נעימה, וכך החיים נעימים יותר, איכותיים יותר ובדרך כלל גם ארוכים יותר.

ויש להוסיף. הקב"ה הוא מקור הטוב. כאשר יש מציאות רעה בעולם, כביכול הקב"ה איננו נמצא במקום זה (עיין רמב"ם מורה נבוכים, חלק ג' פרק י'). מי שמתמקד ברע, איננו זוכה למפגש עם הקב"ה! מי שמתמקד בטוב, זוכה למפגשים תדירים, זוכה לבקר במקום שבו שכינה נוכחת.

ננסה להתמקד בטוב, לחפש טוב אצל כל הסובב אותנו, להיפגש עם הקב"ה בנקודות הטוב, וגם כאשר נדבר לשון הרע לתועלת, שיהיה זה מתוך ראייה טובה ומתוך ניסיון להוסיף טוב ואור בעולם.